

Кравець Г. В. – здобувач кафедри соціальних теорій Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

УДК 323.27: 93

РЕВОЛЮЦІЯ ЯК МЕХАНІЗМ ЗМІНИ ВЛАДИ В КРАЇНАХ ПОСТРАДЯНСЬКОГО ПРОСТОРУ

В статті на прикладі політичних подій в країнах пострадянського простору, відомих як «оксамитові революції», досліджується революція як механізм зміни влади в сучасних молодих державах, які взяли курс на демократизацію.

Ключові слова: *політичні зміни, революція, оксамитові революції, зміна влади, демократизація*

В статье на примере политических событий в странах постсоветского пространства, известных как «бархатные революции», рассматривается революция как механизм смены власти в молодых государствах, взявших курс на демократизацию.

Ключевые слова: *политические изменения, революция, бархатные революции, смена власти, демократизация.*

In the article at an example of political events in the countries of the post-Soviet territory known as «color revolutions», revolution is considered as the mechanism of change of the power in the young states heading for democratization.

Keywords: *political changes, revolution, color revolutions, change of the power, democratization.*

Проблеми зміни влади та способів її отримання завжди були в колі уваги політологів, зокрема, такі вчені, як С. Ліпсет, С. Кен-Рюн, С. Торрес, П. Штомпка, В. Ачкасов, С. Володенков, О. Галкін, А. Дегтярьов, В. Ільїн, М. Ільїн, Ю. Левада, І. Лиханова, О. Макаричев, М. Михальченко, В. Сергеев та інші присвятили чимало уваги різним аспектам політичних змін та способів, шляхів легітимного та нелегітимного отримання влади в сучасних суспільствах. «Оксамитові революції» як політичне явище сучасного пострадянського простору вивчали такі вітчизняні автори, як А. Колодій, А. Магун, Ю. Мацієвський, В. Якушик та інші, однак питання розгляду революції як сучасного механізму зміни влади на пострадянському просторі залишаються недостатньо вивченими, перш за все, через те, що багато авторів взагалі не погоджуються з оцінкою подій, що відбулися в пострадянських країнах та призвели до зміни влади, як до революцій.

Дана стаття має на меті проаналізувати оксамитові революції як механізм зміни діючої влади в країнах пострадянського простору. Для цього необхідно, по-перше, проаналізувати існуючі в політичній теорії способи зміни влади та виявити особливості політичних революцій в даному аспекті, по-друге, дослідити особливості протікання оксамитових революцій (причини, характер дій, закономірності, наслідки) на предмет відповідності класичному визначенню «революції» в політичній теорії та, по-третє, на основі отриманих результатів з'ясувати, чи можна визнати «оксамитові революції» політичними революціями, або сучасними механізмами отримання влади в пострадянських країнах.

Відтак запропоновано чимало визначень поняття «політична зміна». Деякі вчені поняття «політична зміна» розглядають у взаємозв'язку з іншими поняттями – «політична динаміка», «політичний процес», «політичний розвиток» і намагаються віднайти дихотомічну пару поняттю «політична зміна». А. Дегтярьов, наприклад, вважає, що поняття «політична система» і «політичні зміни» виражають «ідеальні типи» таких крайніх станів політичного життя, як сталість політичного порядку і його зміна, що призводить до його розпаду [1].

М. Ільїн же вважає, що політичний розвиток здійснюється в двох взаємопов'язаних, але різних планах – процесу і змін. Одна і та ж реальність політики в русі може постати або в масштабі реального часу, який вимірюється добовими, тижневими тощо циклами (процес), або в масштабі історичного часу, який вимірюється циклами повного оновлення політичних систем, що самовідтворюються (зміна). Політичний процес висвітлює неперервність розвитку, політична зміна – його дискретність [2].

Політичні зміни мають свої параметри – осі. Це шкала «радикалізм – поверховість» [2, с. 60]. Часом дуже важко класифікувати політичні зміни як чисто революційні або чисто реформістські. Це пов'язано з різними мотивами учасників трансформаційних процесів – одні можуть бажати докорінної зміни не тільки політичної системи, але й соціально-економічного устрою, а інші – лише зміни певних

аспектів політичного життя. Визначаючи характер процесів, слід звернути увагу на характер політичних змін, їх спрямованість. Звичайно, значно простіше визначити характер політичних змін тоді, коли вже відомі їх результати.

Нині в центрі уваги вчених знову опинилися проблеми революції і реформ. Під соціальною революцією розуміють корінні, глибокі, якісні зміни в розвитку суспільства. Політична революція – це суспільний рух і переворот, що ставлять за мету повалення старого режиму шляхом насильницького завоювання політичної влади і здійснення докорінних змін політичного життя суспільства.

Політична реформа визначається як перетворення, зміна, переустрій політичного життя суспільства без зміни існуючого ладу. Згідно з марксизмом, причиною соціальної революції є поглиблення конфлікту між зростаючими продуктивними силами суспільства і консервативною системою виробничих відносин, що проявляється в загостренні соціальних антагонізмів. Політичну революцію марксизм розглядає як перший етап революції соціальної.

Економічну обумовленість політичних змін, зокрема – демократизації доводять такі західні вчені, як С. Ліпсет, Р. Даль, Р. Арон та інші. На думку С. Ліпсета, наприклад, становлення демократичних інститутів залежить від рівня економічного розвитку та індустріального зростання [3]. С. Хантінгтон також вважає, що умовою демократизації є відносно високий рівень економічного розвитку. Він звертає увагу, що у двох третинах країн, які перейшли до демократії, показники ВВП на душу населення становили 300 – 1300 доларів (у цінах 1960 р.) [Див.: 4].

Спосіб здобуття влади зумовляє всю подальшу діяльність політичних сил, що прийшли до влади. Історично відомі такі шляхи завоювання, досягнення політичної влади: політична реформа; політична революція; контрреволюція; мілітаристський спосіб; різного роду політичні перевороти.

Політична реформа (від лат. *reformare* – перетворювати) є перетворення, зміна, переустрій політичного життя (порядків, інститутів, установ), що здійснюються в основному без змін основ існуючого ладу [5, с. 293].

Політична реформа передбачає еволюційний розвиток суспільства і його інститутів влади. Вона являє собою певний крок, етап прогресивного перетворення. Такі політичні реформи владарювання можуть відбуватись різними шляхами.

Перший спосіб: реформа зверху. Зміст такої реформи полягає у тому, що автократичні правителі розуміють необхідність зміни системи влади за своєю волею і саме на цих засадах здійснюють програму перетворень. Прикладом таких владних змін може бути Туреччина, де реформа зміни влади зверху була здійснена Атаюрком, який зорієнтував державу на освічений Захід. У Бразилії зміни у владі почалися з реформ 1964 р. і, забезпечивши значний розвиток, зробили країну відкритим суспільством.

Однак слід мати на увазі, що реформи зверху не завжди приносять жаданий успіх. Значно частіше вони закінчуються поразкою. Прикладом цього можуть бути реформи, які прагнув провести у 60-ті роки у СРСР М. С. Хрущов. Однак, прагнучи змінити владні відносини, ліквідувати тоталітарний режим, демократизувати процес владарювання, реформувати механізм влади, він не зміг позбутися рис минулого і сам вдався до попередніх методів здійснення влади. Віддаючи належне М. С. Хрущову, який залишився у пам'яті народу як реформатор, важко забути що його політичний арсенал влади пов'язаний із розстрілом робітників у Новочеркаську, різким погіршенням матеріального становища людей тощо. Як лідер-реформатор, будучи непослідовним у своїх діях, опинився у пастці певних політичних сил М. С. Горбачов.

Другий спосіб: зречення влади, відмова від влади. Це відбувається при загибелі, капітуляції авторитарних режимів владарювання. Прикладом можуть бути відмова восени 1989 р. Е. Хонекера в НДР, Г. Гусака і Якеша в ЧССР від влади, коли вони опинились без підтримки власного народу і політичних сил, без підтримки радянських військ. Такий спосіб зміни влади зустрічається досить рідко.

Третій спосіб: поступове реформування влади погодженими зусиллями політичних сил, які перебувають при владі і в опозиції. Прикладом цього може бути розвиток подій в Угорщині і Польщі, Болгарії і Південній Кореї, Іспанії та в інших країнах. Це процес поступових і погоджених реформ владних структур, змін у владних відносинах, наповнення їх новими зразками політичної культури, взаємних поступок, переговорів, звернення до компромісів та ін. Спільна робота шляхом переговорів, проведення «круглих столів», обговорень, конференцій, діалогів забезпечує процес реформування влади, оволодіння нею новими методами, утвердження демократичного режиму.

Як відомо, у філософії революціями (лат. *revolutio* – переворот) позначають «глибокі, якісні зміни у розвитку певних явищ природи, суспільства, пізнання» [6, с. 1002].

Політична революція (від лат. *revolutio* – поворот, переворот) – це суспільний рух і переворот, що

ставлять за мету повалення старого ладу, встановлення нового режиму шляхом насильницького завоювання політичної влади, здійснення докорінних змін політичного життя суспільства [5, с. 298].

Центральним питанням революції є питання про політичну державну владу, яким соціальним спільностям людей вона належатиме. В залежності від суб'єкта революційного руху, його спрямованості розрізняють буржуазну, буржуазно-демократичну, національну-визвольну, пролетарську (соціалістичну) революції та ін.

Політичні революції мають такі ознаки:

- 1) зміна політичної системи або, принаймні, правлячої еліти;
- 2) раптовість та насильство, що відрізняє революції від еволюцій;
- 3) «активна політична дія народних мас» [6, с. 1023].

Останнє відрізняє революції від путчів, палацових та інших переворотів, внаслідок яких також змінюється влада. Оскільки в усіх чотирьох випадках були наявні усі три ознаки, то події, що аналізуються, є всі підстави вважати революціями.

Всі політичні революції в процесі підготовки до них і в процесі здійснення їх ставлять за мету утвердження демократичної влади. Проте, як свідчить історія, революції майже завжди, за рідким винятком, відкривають шлях недемократичного режиму. Малоімовірно, щоб насильницька революція народила демократію. Як свідчить розвиток ХХ ст., революції не дали демократичних режимів владарювання. Російська революція, яка поклала кінець монархії, не привела до встановлення влади демократичного типу. Лише у наш час ми є свідками прагнень до процесу здійснення демократичної влади, демократичної трансформації.

Після перемоги політичних революцій виникли недемократичні режими у країнах Центральної і Східної Європи, в Китаї, в Ірані та інших країнах.

Проте встановлення тоталітарних, авторитарних, теократичних режимів не означає, що революції не несуть у собі соціально-економічного прогресу. Деякі з них внесли значний вклад в історичний розвиток, активізували політичний процес. Однак політичним уроком революційних змін є те, що перехід до демократії владарювання відбувається саме в мирних умовах, тобто шляхом реформ.

Тривалий час політичні революції трактувалися як «насильницький спосіб принципової зміни політичної системи, який здійснюється у ході збройної боротьби...» [8, с. 424-425]. Проте на сучасному етапі розвитку людства відбуваються революції й без застосування зброї. Вони одержали назву «оксамитових».

Термін «оксамитова революція» було введено в науковий обіг для визначення одного зі способів повалення комуністичних режимів. У 1989 – 1991 роках обвальний крах комуністичних режимів відбувався за чотирма сценаріями: 1) поступових реформ (Польща, Угорщина); 2) насильницького усунення старої влади через народне повстання (Румунія); 3) внаслідок розпаду комуністичних імперій (держави, що утворилися на теренах Югославії та СРСР); 4) шляхом „оксамитових” революцій (Східна Німеччина, Чехословаччина, Болгарія).

Особливістю «оксамитових» революцій було те, що комуністів примусили відмовитися від монополії на владу та погодитися провести вільні конкурентні вибори під тиском масових протестів мирного характеру. «Оксамитові» революції відрізняються від інших їх типів в основному тим, що докорінна зміна політичного режиму відбувається без застосування збройного насильства.

Революції в Югославії, Грузії, Україні, Киргизстані споріднює з революціями у Східній Німеччині, Чехословаччині, Болгарії те, що зміна влади в усіх цих країнах відбувалася через масові протестні дії, а не збройним шляхом. Отже, за способом зміни влади їх треба визначити як «оксамитові».

Проте революції початку ХХІ століття значно відрізняються від «оксамитових» революцій 1989 року, бо відбувалися в інших соціально-політичних умовах – в умовах посткомунізму. Нові історичні умови висували нові завдання. Якщо метою «оксамитових» революцій у Східній Німеччині, Чехословаччині, Болгарії було повалення комуністичних режимів та остаточна детоталітаризація суспільства, то завданням революцій в Югославії, Грузії, Україні, Киргизстані – демократизація посткомуністичних систем, які в процесі системної трансформації відхилилися від демократичного вектора суспільно-політичного розвитку.

Революції в Югославії, Грузії, Україні та Киргизстані доцільно виокремити в особливий, посткомуністичний тип революцій, оскільки вони ставили специфічні завдання, були породжені специфічними умовами, а отже кликані іншими, специфічними причинами.

Комуністичні режими в Югославії, Грузії, Україні та Киргизстані зазнали краху ще на початку 1990-х років, проте докорінної зміни політичної еліти в них, як то сталося в країнах Середньо-Східної

Європи та Балтії, не відбулося. В умовах посттоталітарної трансформації її інтерес полягав у перетворенні з політично правлячої групи на економічно панівний клас суспільства, що зумовило специфіку розвитку трансформаційного процесу.

Будь-який трансформаційний процес має дві складові: демонтаж старих структур та розбудову нових. Цей процес мав позасистемний характер, бо демонтаж тоталітарних структур не супроводжувався розбудовою структур вільного демократичного суспільства. Роздержавлення суспільного виробництва шляхом номенклатурної приватизації призвело до формування олігархічної економіки, у якій колишню державну власність та пільги в економічній діяльності одержали представники «партії влади».

Великих масштабів набули тінізація економіки і корупція. Лібералізація цін не супроводжувалася ефективними заходами з соціального захисту населення. Місце однопартійної системи заступила система фасадної багатопартійності, у якій партії стали об'єктом маніпулювання з боку влади. Позасистемність зумовила затяжну кризу, що проявлялася в усіх сферах суспільного життя. Кризовий стан суспільства спричинив падіння популярності урядової влади серед населення, яке поступово усвідомлювало необхідність її кардинальної зміни.

Загальним приводом посткомуністичних революцій стала брутальна фальсифікація політичних виборів: перших прямих виборів президента югославської федерації (24 вересня 2000 р.), президентських виборів в Україні (31 жовтня та 21 листопада 2004 р.), парламентських – у Грузії (2 листопада 2003 р.) та Киргизстані (27 лютого і 13 березня 2005 р.).

Цікаво, що після перемоги революцій, колишні президенти визнали факт фальсифікації, переклавши вину за це на підлеглих. Брутальні фальсифікації викликали масове обурення, люди вийшли на вулиці й почали тиснути на владу, добиваючись перегляду результатів виборів. Тривалий масовий тиск призвів до перемоги опозиції.

Отже, скрізь сталося принципове оновлення урядової влади. Суперечність між бажанням більшості громадян змінити урядову владу і неможливістю реалізувати його через інституцію виборів стала головною причиною посткомуністичних революцій, які в ситуації, що склалася, виступили як спосіб її розв'язання.

Говорячи про причини посткомуністичних революцій, варто враховувати дію «демонстраційного ефекту». Сутність його, наголошує С. Хантінгтон, полягає в тому, що успішна демократизація в одній країні «підштовхує до демократизації інші країни», бо досвід однієї країни, по-перше, продемонстрував опозиції інших можливість покінчити з попереднім режимом; по-друге, показав, як це можна зробити; по-третє, виявив небезпек, яких треба уникати, й труднощі, які треба подолати [8, с. 113-119]. Революція в Югославії надихнула на рішучі дії грузинську опозицію; досвід грузинської «революції троянд» був використаний під час «помаранчевої революції» в Україні; та, у свою чергу, стала зразком для опозиційних сил усіх пострадянських держав. Безпосередньо під впливом «помаранчевої революції» відбулася «тюльпанова революція» у Киргизстані.

Як відомо, характер революції визначається її цілями. Оскільки своїм головним завданням посткомуністичні революції ставили переведення суспільства на шлях демократичного розвитку, то за характером їх треба визначити як демократичні. Хоча деякі науковці (особливо російські) нарікають на недемократичність постреволюційної влади, але до транзитивних демократій не можна підходити з мірками стійкої ліберальної демократії. В умовах неконсолідованих політичних систем, у яких чималий вплив на політичний процес чинять антидемократичні сили, просування до демократії, як би це не здавалося парадоксальним, спричиняє «тимчасові обмеження демократичних процедур, форми, ступінь і час дії яких зумовлює ціла низка структурних чинників та політична ситуація, що склалася в кожній конкретній країні» [9, с. 9].

Демократичні тенденції розвитку суспільства після революції встигли проявитися в Югославії, яка 2003 року перетворилася на конфедерацію Сербії і Чорногорії. В інших країнах після революцій така тенденція чітко ще не проявилася (часу для цього ще не вистачило). Проте розблокування електорального механізму спадкоємності урядової влади створює інституціональне підґрунтя для просування суспільства шляхом демократії. А. Пшеворський наголошує: «Демократія – це система, за якої партії програють вибори» [10, с. 28]. Ще одним чинником, що дає надію на демократичне майбутнє постреволюційних країн, є орієнтація їх нових урядів на інтеграцію до демократичних міжнародних структур, зокрема – до Європейського Союзу і НАТО, які висувають до країн-кандидатів високі вимоги щодо демократичності урядування і додержання прав людини (у Киргизстані зовнішньополітичні орієнтації постреволюційного періоду ще не чіткі).

Визначаючи демократичний характер посткомуністичних революцій, треба враховувати і їх

національне забарвлення. Внаслідок революції Югославія відкинула політику великосербського шовінізму, яка призвела до перманентного конфлікту як із сусідніми державами, так і з національними меншинами всередині країни. Революції в Грузії та Україні стали другим етапом національно-визвольних змагань, який покінчив з владою, котра, заради свого збереження, поступалася національними інтересами, створюючи загрозу для національного суверенітету. В Грузії після „революції троянд” мирним шляхом було відновлено суверенітет центральної влади щодо Аджарії і з’явилася надія на розв’язання абхазької та південно-осетинської проблем. Національний компонент простежується й у киргизькій тюльпановій революції. Отже, за характером посткомуністичні революції варто визначити як національно-демократичні.

Аналіз ситуації, що склалася в Югославії, Грузії, Україні та Киргизстані напередодні революцій, дозволяє говорити про наступні закономірності процесу революційних перетворень:

По-перше, посткомуністичні революції відбулися переважно в країнах з порівняно м’якими авторитарними режимами (у транзитології вони визначаються як *dictablanca* – білий диктат). Режими Е. Шеварднадзе в Грузії та Л. Кучми в Україні були „найдемократичнішими” на теренах СНД, бо інші мали ще менше елементів демократії. Киргизстан за А. Акаєва розглядався як «острів демократії» в Середній Азії [11, р. 301]. Винятком був режим С. Мілошевича, але на час революції він перебував у стані розпаду.

По-друге, посткомуністичні революції, відбулися в країнах, де стався розпад правлячої еліти. Характерно, що чимало лідерів посткомуністичних революцій за попереднього режиму певний час посідали чільні місця в структурах влади. Під час революцій десятки осіб з оточення колишніх президентів перекинулися в табір опозиції. Внаслідок розпаду влада стала нездатною віддати наказ про силове придушення протестних дій, бо у неї бракувало впевненості, що силові структури, в разі переведення конфлікту у збройну площину, не перейдуть на бік народу.

По-третє, в усіх країнах напередодні революцій спостерігався низький рівень життя. До того ж, відбувався вкрай нерівномірний розподіл доходів. Злидений стан переважної більшості населення дискредитував гасло «збереження стабільності», під яким виступала «партія влади».

По-четверте, в усіх чотирьох країнах напередодні революцій відбулася консолідація опозиційних сил демократичної та патріотичної спрямованості (останні далеко не з усіх позицій орієнтуються на стандарти вільного демократичного суспільства). Значну роль відіграло й те, що у Сербії та Грузії народний протест підтримали національні церкви. В Україні всі (1992 – 1995 рр.) війнах, дистанціювання Чорногорії від Сербії, військова операція НАТО, проведена у відповідь на геноцид албанського населення Косова (1998 – 1999 рр.), на момент революції призвели до серйозних змін у політичній свідомості сербів. У Росії подібних чинників поки немає, хоча нездатність вирішити проблему Чечні воєнним шляхом, поширення сепаратистських настроїв у національних республіках (особливо мусульманських), нескінченні терористичні акти поступово починають впливати на свідомість багатьох росіян.

Загальні висновки. Посткомуністичні революції, що відбулися в Югославії, Грузії, Україні та Киргизстані, є одним зі способів демократизації посттоталітарних суспільств, у яких трансформаційний процес на певному етапі свого розвитку набув зворотної траєкторії. Ймовірність їх поширення на інші країни залежить від наявності необхідних передумов: ступеня незадоволення народних мас чинною владою, розпаду правлячої еліти та консолідації опозиційних сил. Якщо ж одного з цих чинників немає, то протестні дії влада може придушити силою, або ж опозиція здобуде перемогу збройним шляхом. Посткомуністичні революції не обов’язково будуть, як у випадках, що аналізувалися, «оксамитовими». Немає також впевненості, що вони обов’язково будуть мати демократичний характер. У деяких країнах з мусульманським населенням повалення посткомуністичної влади може спричинити встановлення фундаменталістських режимів. Для мультиетнічних суспільств (особливо для Росії) революційні потрясіння приховують в собі загрозу дезінтеграції.

Проте домінування демократій на міжнародній арені, неспроможність авторитарних режимів вирішувати нагальні проблеми суспільного розвитку, поступове становлення структур громадської самоорганізації, зміна генерацій (що не може не вплинути на політичну культуру) викликає надію, що процес переходу посткомуністичних суспільств на колію демократичного розвитку триватиме. Успіхи постреволюційних країн у вирішенні нагальних соціально-політичних та соціально-економічних проблем спроможні стати дієвим чинником його пришвидшення. Коли та в якій спосіб конкретна країна перейде на шлях демократичного розвитку, залежить від розвитку соціально-політичної ситуації.

© *Литинская Н. В.*

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дегтярев А. А. Основы политической теории / А. А. Дегтярев. — М. : Высшая школа, 1998. — С. 88.
2. Ильин М. В. Ритмы и масштабы перемен. О понятиях „процесс”, „изменение” и „развитие” в политологии / М. Ильин // Полис. — 1993. — № 2. — С. 58-60.
3. Липсет С. М. Сравнительный анализ социальных условий, необходимых для становления демократии / С. М. Липсет, С. Кен-Рюн, С. Торрес. // Международный журнал социальных наук. — 1993. — № 3. — С. 5-9.
4. Хантингтон С. Будущее демократического процесса: от экспансии до консолидации // Мировая экономика и международные отношения. — 1995. — № 6. — С. 88.
5. Див. Політичний енциклопедичний словник. — К. : Видавництво „Генеза”, 1997. — С. 293-298.
6. Революция. Большой энциклопедический словарь / М. А. Прохоров (гл. ред.). — 2-е изд., перераб. и доп. — М. : Большая Российская энциклопедия. — СПб. : Коринт, 2004. — С. 1002.
7. Революция политическая // Политология: Краткий энциклопедический словарь-справочник / Отв. ред. Ю. С. Борцов, науч. ред. И. Д. Коротец. — Ростов-на-Дону : Феникс, 1997. — С. 424-426.
8. Хантингтон С. Третья волна. Демократизация в конце XX века / С. Хантингтон ; пер. с англ. — М. : РОССПЭН, 2003. — 386 с.
9. Романюк О. Суспільно-політичні трансформації в новоутворених посткомуністичних країнах: спроба системного аналізу / О. Романюк // Людина і політика. — 2003. — №5. — С. 3-11.
10. Пшеворский А. Демократия и рынок. Политические и экономические реформы в Восточной Европе и Латинской Америке / А. Пшеворский ; пер. с англ. — М. : РОССПЭН, 2000. — 320 с.
11. Nations in Transit 2004. Democratization in East Central Europe and Eurasia / Ed. A. Motyl, A. Chnetzer. — N.Y. : Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 2004. — XVII, 666 p.

Литинская Н. В. – соискатель кафедры культурологии Одесского национального университета имени И. И. Мечникова.

УДК 130.2:159.931:316.774

АУДИОВИЗУАЛЬНІСТЬ ЯК ПРИНЦИП УНІВЕРСАЛІЗАЦІЇ СУЧАСНОЇ КУЛЬТУРИ

Статтю присвячено аудіовізуальності та її можливостям, що на сучасному етапі розвитку науково-технічного прогресу сприяють взаємодії народів, а отже, й універсалізації культури.

Ключові слова: аудіовізуальність, засоби масової інформації, телекомунікації, мережа Інтернет, віртуальна реальність.

Статья посвящена аудиовизуальности и ее возможностям, которые на современном этапе развития научно-технического прогресса способствуют взаимодействию разных народов, а значит и универсализации культуры.

Ключевые слова: аудиовизуальность, средства массовой информации, телекоммуникации, сеть Интернет, виртуальная реальность.

The article is devoted to audiovisuality and its possibilities that on a modern stage of scientific and technical progress development facilitate the interaction of different people and, therefore, the universalization of culture.

Key words: audiovisuality, mass media, telecommunications, Internet, virtual reality.

Постановка вопроса о аудиовизуальности как принципа универсализации современной культуры связана с тем, что глобализационные процессы в современном мире приводят к трансформации индустриального общества в информационное. В настоящее время информационное общество находится в процессе своего становления, где капитал и труд, которые являются основой